

GENEL EKONOMİK DURUM

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER					
	2000	2001	2002	2003	2004*
GSYİH (Milyar Dirhem)	371.4	408.0	422.0	444.3	470.6
Reel Büyüme Hızı (%)	1.0	6.3	3.2	5.2	4.0
Enflasyon Oranı (ortalama %)	1.9	0.6	2.8	1.2	1.7
Nüfus (Milyon)	29.1	29.6	30.1	30.6	31.1
Fob İhracat (Milyon \$)	7,419.0	7,142.0	7,839.0	8,771.0	9,735.8
Fob İthalat (Milyon \$)	10,654.0	10,164.0	10,900.0	13,117.0	15,871.6
Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	-501.0	1,606.0	1,474.0	1,552.0	686.5
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	20.7	19.3	18.6	17.8	16.5
Dirhem:Dolar	10.63	11.30	11.02	9.57	8.86

Kaynak : EIU

(*) Tahmini

Dünyanın en büyük fosfat yataklarına sahip olan Fas, ekonomisini tarım, imalat, balıkçılık ve turizm sektörü gelirleri ve dış ülkelerde çalışan Faslıların ülkeye getirdikleri dövizlerle ayakta tutmaktadır.

1980'li yıllardan itibaren Fas, IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği içinde başarılı bir ekonomik reform sürecine girmiş, bu çerçevede, dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi, yeni yatırım kanunu, özelleştirme programı ve bankacılık sisteminin iyileştirilmesine gidilmiştir. Fas ekonomisinin son 10 yılda tarım ve fosfat sektörlerine olan bağımlılığı azalarak imalat ve hizmet sektörlerinin GSYH'daki payları artmıştır.

2003 yılında %5.2 olan enflasyon oranı 2004 yılında düşüş trendi göstermiş olup, ortalama %4 oranında gerçekleşmiştir. Dış borçlar ise 2004 yılında bir önceki yıla göre %7.3 oranında azalarak 16.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında %4 olarak gerçekleşen GSYH'daki büyümenin 2005 yılında da aynı oranda gerçekleşmesi beklenmektedir.

Hükümetin önceliği gayri resmi verilere göre %23 civarında seyreden işsizlik oranını düşürmek ve ekonomik durgunluğa bağlı olarak artan fakirliği azaltmaktır. Resmi verilere göre işsizlik oranı Eylül 2003'te %12.3'ten Eylül 2004'te %10.9'a düşmüştür. Hükümet, 2000-2004 beş yıllık kalkınma planında yıllık %5'lik büyüme, altyapının iyileştirilmesi ve yeni iş olanaklarının yaratılması konularında yoğunlaşmaktadır. Bu amaçla, yeni bir iş kanunu, entegre kırsal kalkınma projesi, özelleştirmeye hız verilmesi, KOBİ'lerin desteklenmesi, finans sektörünün reformu, turizm tanıtım çalışmaları ve yolsuzlukla mücadele konularına ağırlık verilmektedir. Diğer yandan,

bu kapsamda vergi tabanının genişletilmesi ve hükümet teşviklerinin azaltılması amaçlanmaktadır.

AB ile Fas arasında 15 Kasım 1995'de imzalanan Akdeniz Ortaklık Anlaşması, 1 Mart 2000 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede, sınai ürünlere uygulanan gümrük vergi oranları 1 Mart 2001 tarihi itibariyle ikinci kez %25 oranında indirilmiştir. Söz konusu indirimler, benzeri Fas'ta üretilmeyen hammadde, yarı mamul ve bitmiş mamulleri kapsamaktadır. AB'den ithal edilen tüm sınai ürünlere uygulanan gümrük tarife oranlarının 2013 yılına kadar sıfırlanması gerekmektedir.

ABD ve Fas arasında 2004 yılı Haziran ayında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması geçtiğimiz Ocak ayında Fas Meclisinde onaylanmış bulunmaktadır. Söz konusu anlaşma ile ikili ticarete konu olan malların %95'ine uygulanan gümrük vergileri doğrudan sıfırlanacaktır.

Bu Anlaşma ile Fas'ın ABD'ye olan tekstil ve gıda ürünleri ihracatının önemli ölçüde artması beklenmektedir. Bu kapsamda ABD'ye gümrüksüz ihracat yapmak isteyen yabancı sermayeli firmaların da Fas'ta yatırım yapmaları beklenmektedir. ABD'nin Fas'a yapacağı ekonomik yardım 2005-2008 döneminde Serbest Ticaret Anlaşması uygulamasına destek olmak amacıyla dört kat artarak 100 milyon dolara çıkacaktır. Diğer yandan, ABD'den ülkeye sıfır gümrükle girecek olan tarım ve ilaç ürünlerinin söz konusu iki sektörü olumsuz yönde etkilemesi beklenmektedir.

Fas, ayrıca Ürdün, Mısır ve Tunus ile dörtlü bir Serbest Ticaret Anlaşması imzalamış bulunmaktadır.

SEKTÖREL DURUM

Madencilik

Madencilik sektörünün en önemli ayağı fosfat üretimidir. Fas, dünya fosfat rezervlerinin dörtte üçüne sahiptir. Ülkedeki toplam fosfat rezervinin 58 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir. Son yıllarda ortalama fosfat üretimi 21-23 milyon ton, ihracat 10-12 milyon ton civarında gerçekleşmektedir. Fas, ham fosfat, fosforik asit ve gübre ihracatında dünyada ilk sırada yer almaktadır.

Madencilik sektörünün %95'i fosfat üretimi olsa da ülkede fosfat dışında, gümüş, bakır, çinko ve kobalt üretimi de yapılmaktadır. Hükümet fosfat üretimini elinde tutmuş ancak gümüş ve bakır madenlerini özelleştirmiştir.

1998 yılında hükümet, 200 milyar dolar değerinde 10 yıllık bir mineral (petrol ve gaz dahil) rezervlerini araştırma programı başlatmıştır. Bu şekilde, Fransız, İngiliz ve Güney Afrikalı uzmanlarla birlikte ülkenin % 80'i henüz keşfedilmemiş rezervlerinin ortaya çıkarılması için çalışmalar sürdürülmektedir.

2004 yılı ilk on aylık verilerine göre ham fosfat üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre %10 oranında artarak 21 milyon tona yükselmiştir. Fosfat türevleri üretimi ise %8 oranında artarak 4.9 milyon tona çıkmıştır.

İmalat Sanayi

1993 yılından itibaren devlet, çimento demir, çelik gibi ağır sanayilerdeki hisselerinin bir bölümünü özelleştirmiştir. 1982 yılında çıkarılan yatırım kanunu 1988'de iyileştirilmiş ve bu şekilde sanayi sektöründeki yatırımlar teşvik edilmiştir. İmalat sanayi GSYH'nın %18'ini oluşturmaktadır. İmalat sanayindeki doğrudan yabancı yatırımda, Fransa'yı sırasıyla İspanya, ABD, Almanya ve Suudi Arabistan takip etmektedir.

Gıda işleme sektöründe konserve meyve balık, un ve bitkisel yağlar başta gelmektedir. Hem ihracat (konserve meyve, sebze ve balık) hem de iç tüketim (un, şeker, sebze yağı) için üretim yapılmaktadır. Gıda işleme sektöründe yabancı sermaye ilgisi düşük düzeydedir. Fas, konserve sardalya üretiminin yarısından fazlasıyla AB ülkeleri konserve sardalya ihtiyacının % 25'ini karşılamaktadır. Fas'da 13 şeker pancarı fabrikası, üç konserve fabrikası ve toplam üretim kapasiteleri 534,000 ton olan 5 adet şeker rafinerisi bulunmaktadır. Gıda sektörü 2004 yılı ilk altı aylık verilerine göre %4.5 oranında büyüme kaydetmiştir.

Ülkenin en önemli ihracat sektörü olan tekstil, Hindistan ve Çin gibi Uzak Doğu Ülkelerinden yoğun bir rekabet ile karşı karşıya kalmıştır. Sektör 2004 yılında %1.5 oranında küçülmüştür. Tekstil ihracatı toplam ihracatın üçte birini oluşturmaktadır.

Şeker sektörü özelleştirilmek istenmiş ancak şeker pancarı üretimine uygulanan teşviklere devam edilmesi kararı nedeniyle bu konuda bir erteleme olmuştur.

Ülkedeki ilaç sektörü hızlı bir büyüme göstermekte ve iç ihtiyacın %80'ini karşılamaktadır. İlaç sektöründen elde edilen ciro 376 milyon Dolara ulaşmıştır. Sektördeki üretim ağırlıklı olarak lisans altında yapılmakta olup, AB ülkelerinden yapılan hammadde ithalatına bağlıdır. Üretim büyük bölümü iç pazarda tüketilmekte olup, küçük bir bölümü Libya, Fransa, Cezayir ve Tunus'a ihraç edilmektedir. Ülkede bulunan 24 üretim tesisinin büyük kısmı hisseli de olsa Hoechst, Pfizer gibi yabancı firmalara aittir.

Kimya sanayinin en önemli ayağını ise fosfat işlemeden fosforik asit ve gübre üretimi oluşturmaktadır.

Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık

Tarım sektörü iş gücünün %40'ını (kadın işgücünün %60'ı) istihdam etmekte olup, son yıllarda GSMH'nın % 11-18'ni oluşturmaktadır. Fas'da 1.2 milyon hektarı sulanan 8.7 milyon hektar ekili alan bulunmaktadır. Ülkede ihracata yönelik üretim yapan modern ve büyük ölçekli çiftlikler bulunmaktadır. Sözkonusu modern çiftlikler, şarap

ve narenciye üretiminin %15'ini karşılamaktadır. Başta gelen tarım ürünleri, tahıl, baklagiller, zeytin ve narenciye olarak sıralanabilir. Sektör, yağışlara bağımlı olduğundan tarım sektörü performansı yıldan yıla değişkenlik göstermektedir. Özellikle düşük mekanizasyon oranı, düşük gübre kullanımı ve sık sık kuraklık yaşanması tarım sektörünü olumsuz etkileyen en önemli faktörlerdir. 2004 yılı verilerine göre yeterli yağışlara bağlı olarak tarım sektörü %7'lik bir büyüme göstermiştir.

Fas, süt ürünleri konusunda kendi kendine yeterli olup tahıl, şeker, yağ ve çay ise ithal edilmektedir. Ülkedeki et üretimi yılda ortalama 450,000 tondur.

Ülkedeki ormancılık sektörü, 5 milyon hektar ormanlık bölge bulunmasına rağmen yeterince gelişmemiştir.

Son yıllarda balık üretimi düşmüş, bunun sonucu olarak balıkçılık mevsiminin 2 aydan 4 aya uzatılması gündeme gelmiştir. Halihazırda 27 balıkçılık limanı bulunan ülkede yeni balıkçılık limanlarının yapımı gündemdedir.

Fas'da balıkçılık gelirlerinin %85'i kıyı balıkçılığından elde edilmektedir. 2004 yılında balıkçılıktan elde edilen gelir bir önceki yıla göre %30 oranında azalma kaydetmiştir. Fas aynı zamanda önemli bir mürekkep balığı ve ahtapot ihracatçısıdır. Dünyanın en büyük ancuvez ihracatçısı olan Fas'ın, 2003 yılında ancuvez stoklarında da ciddi bir düşüş olmuş, sektör kriz noktasına gelmiştir.

Telekomünikasyon ve Altyapı

Telekom sektöründeki liberalleşme hareketleri, Temmuz 1999'da ilk GSM hattı lisansının İspanyol Telefonica önderliğindeki bir konsorsiyuma 1.1 milyar dolara satışıyla başlamış ve Maroc Télécom'un %35'lik hissesinin Fransız Vivendi firmasına 2.2 milyar dolara satışıyla devam etmiştir.

Kasım 2004'te ise Hükümet, Maroc Télécom'un %16'lık hissesini daha doğrudan Fransız Vivendi Universal Firması'na, %14.9'luk bölümünü ise Casablanca ve Paris Borsalarında satışa çıkarmıştır. 2001 yılında Maroc Telecom'un %35'ini satın alan Vivendi, halihazırda firmanın %51'lik bölümünü kontrol etmektedir. Firmanın %14.9'luk bölümü uluslararası ve Faslı hissedarlara ait olup, %34.1'lik bölümü en az 2007 yılına kadar devlete ait kalacaktır.

Maroc Télécom, Fas mobil telefon pazarının %70'ine hakim konumdadır. 5.5 milyonluk mobil telefon abonesi ve 1.3 milyonluk sabit telefon abonesi bulunan Maroc Telecom 2003 yılı net karını bir önceki yıla göre %8.5 artışla 4 milyar Dirhem olarak açıklamıştır. Fas'ın Telekom Denetim Ajansı (ANRT) sabit hattın liberalizasyonu ve 2005 yılı ilk aylarında ikinci bir sabit telefon lisansı satışı yönünde karar almış bulunmaktadır. 3. Mobil telefon lisans hakkının ise 2008 yılında satışı planlanmaktadır. İkinci sabit telefon lisansı satışından 680 milyon dolar gelir beklenmektedir. Hükümet, halihazırda 3 milyon olan internet kullanıcı sayısını 2010

yılı sonunda 10 milyona çıkarmayı hedeflemektedir. Uluslararası Telekom Birliği Fas'ı en hızlı büyüyen mobil telefon pazarı olarak tanımlamıştır.

Fas'ın halihazırdaki elektrik kapasitesi 4,461 MW olup, bunun 2008 yılında 6130 MW'a çıkması beklenmektedir. Bu süreçte iki hidroelektrik santrali olan Dehor El Oved – Ait Messaud ve Tanafit-El Morj, Tahaddart I ve II kombine çevrim santralleri, Ad Dakhla bölgesinde yer alan 25 MW gücünde fuel – oil enerji santrali, 260 MW gücünde yeni rüzgar çiftlikleri, 18 MW gücünde güneş enerjisi ile çalışan Ain Beni Methar santrallerinin hizmete girmesi planlanmaktadır.

Devlete ait elektrik üreticisi Office National d'Électricité ve İspanyol elektrik firması Red Electrica de Espana, İspanya ve Fas arasındaki elektrik hattının kapasitesini 700 MW'tan 1400 MW'a çıkarmayı hedefleyen 117 milyon Euro değerinde bir anlaşma imzalamıştır.

Fas ve İspanya Cebelitarık Boğazından geçecek çift hatlı bir tren tünelinin inşasına yönelik bir anlaşmaya varmıştır. Tünel inşaatının 2008 yılında başlaması ve 3 milyar Euro'ya mal olması beklenmektedir. Finansmanı ise AB Komisyonu tarafından karşılanacaktır.

Afrika Kalkınma Bankası, ulaştırma sektörünün iyileştirilmesi amacıyla 240 milyon Euro'luk bir kredi tahsis etmiştir. Ülkede 1907 km'lik demiryolu, 60 bin km'lik otoyol ve 27 liman hizmet vermektedir. Casablanca Limanı Afrika'nın en büyük ikinci limanı konumunda olup, ülke dış ticaretinin %37'si bu liman kanalıyla gerçekleştirilmektedir. Hükümet, önümüzdeki bir kaç yıl için Akdeniz kıyısında uzanan Tanca ve Oujda arasında 550 km'lik otoyol, demiryolları, havalimanları ve 1.3 milyar Dolar değerinde Tanca-Med Limanı başta olmak üzere ulaştırma projelerine yatırım yapmayı planlamaktadır.

Halihazırda devam eden Settat-Marrakech otoyolunun 2006 yılında, Marrakech ve Agadir arasında 240 km'lik otoyolun ise 2009 yılında tamamlanması beklenmektedir.

Afrika Kalkınma Bankası, ayrıca 4 yıllık ve 112 milyon Dolarlık bir yatırım olan kırsal kesime içme suyu tedariki projesi ve Akdeniz kıyısında yer alan ve inşaatı devam eden Oued Rmel'de 1.3 milyar Dolar değerinde "Tanca-Med" Limanı yatırımında kullanılmak üzere 82 milyon Dolarlık bir kredi tahsis etmiştir.

Danimarkalı AP Moeller Maersk Group ve Faslı Akuma firmaları Tanca-Med Limanı'nda yer alacak 150 milyon Euro değerindeki iki konteynır terminalinden birini işletme ve donatma ihalesini kazanmıştır. Diğer yandan, Dubai'de yer alan Jebel Ali Serbest Bölgesi Tanca-Med Yönetimi ile Liman'da bir serbest bölge geliştirilmesine yönelik 10 yıllık bir Anlaşma imzalamıştır. Dubai modelinden yola çıkılarak yapılacak söz konusu proje ile yabancı sermaye çekilmesi beklenmektedir.

Fas Hükümeti, 2005-2008 döneminde 12 havalimanı modernizasyon ve tevsi çalışmalarına yönelik 372 milyon Dolar harcama yapmayı planlanmaktadır. Bu

miktarın 293 milyon Dolarlık bölümünün inşaat, 74 milyon Dolarlık bölümünün ise ekipman teminine tahsisi öngörülmektedir. Havalimanı yatırımlarının en büyüğü Casablanca'daki Mohamed V Havalimanı'nın tevsii olacaktır. 96 milyon Dolar'a mal olması planlanan tevsii ile yolcu kapasitesinin 2008 yılına kadar iki katına çıkarak 8 milyon kişiye yükselmesi hedeflenmektedir. Söz konusu proje, 40 bin m²'lik yeni bir terminal binası ve yeni bir kule kontrol merkezini kapsamaktadır. Halihazırda, Tanca, Al Hoceima, Essaouria, Errachidia ve Dakhla Havalimanlarında genişleme çalışmaları devam etmektedir. Fas'ta 16 uluslararası havalimanı hizmet vermektedir.

Yıllık 125 bin yeni konuta ihtiyaç duyulan ülkede toplam konut ihtiyacı 1 milyona ulaşmaktadır. Hükümet, 2000-2004 Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planı kapsamında yılda 143 bin yeni konut inşasını öngörmektedir. Konut yapımında ülkede birkaç büyük inşaat firması ve genel olarak küçük ölçekli firmalar faaliyet göstermektedir. Firmaların özellikle teknolojik işbirliğine ihtiyaçları mevcuttur. Diğer yandan, Marakesh'in 7 km dışında yer alan ve 200 bin kişiyi barındıracak 1.1 milyar Dolar değerindeki Tamansourt uydu kentinin inşasına başlanmıştır.

Petrol ve Doğal gaz

Fas'ta petrol ve doğal gaz sektöründe yaşanan son gelişmeler şöyle sıralanabilir;

- Fas 2020 yılına kadar doğal gaz tüketimini yılda 5 milyar m³'e çıkarmayı hedeflemektedir. Söz konusu gazın sıvılaştırılmış doğal gaz olması ve bu ihtiyacı karşılamak üzere LNG terminallerinin inşası planlanmaktadır. Fas'ın halihazırda doğal gaz üretimi yılda 50 milyon m³'tür.
- Fas'ta Ghrab Basın ve Meskala bölgelerinde az miktarda doğal gaz üretilmektedir. Ülkenin doğal gaz rezervleri ortalama 100 milyar ft³ civarındadır.
- Fas Enerji Bakanı 2020 yılında Fas'ın enerji ihtiyacının %25'inin doğal gazla karşılanacağını açıklamış bu çerçevede söz konusu doğal gazın önemli bölümünün ithal sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) olacağını bu kapsamda ithalatın yerel ve uluslararası yatırımcıların kuracağı LNG terminaleri kanalıyla gerçekleşeceğini ifade etmiştir.
- Güney Afrikalı Energy Africa (%64), İsveçli Taurus Oil (%11) ve Onarep (%25) Agadir'in güneyinde yer alan Tiznit Offshore I, II, III sahalarında petrol arama ve üretim lisansı için sekiz yıllık bir lisans hakkı almıştır.
- 2002 yılı Şubat ayında Fas Hükümeti, İspanya tarafından Repsol'da kurulan petrol arama sahasının Fas karasularında olduğunu belirtmiştir. İspanya'nın Kanarya adalarının yakınlarında altı yıllık arama lisansının bulunduğu saha, Fas'ın Tarfaya kıyı bölgesinin 56 mil kuzeybatısındadır.

- Fas'ın tek rafineri şirketi olan Samir Petrol Firması yetkilileri, ülkenin iki rafinerisinden biri olan Mohammadia Rafinerisi'nin iyileştirme ve onarım çalışmalarının 2005 yılı ilk çeyreğinde başlayacağını açıklamışlardır. Söz konusu rafineri 2002 yılında çıkan bir yangın sonucu hasar görmüştü.

Kömür ve Elektrik

Fas, Jerada'da bulunan maden ocaklarında kömür üretmekte ancak kömür ihtiyacının büyük kısmını Amerika, Kolombiya ve Kuzey Afrika'dan karşılamaktadır. Kömür ağırlıklı olarak Mohammedia ve Jorf Lasfar bölgelerindeki enerji tesislerinde kullanılmaktadır.

Ülkenin elektrik ihtiyacı her yıl ortalama %7 artmaktadır. Fas hükümeti halihazırda %15'i elektrikleştirilmiş kırsal bölgenin 2010 yılına kadar tamamına elektrik sağlamayı hedeflemektedir.

Turizm

Irak'ta yaşanan savaş ve Kazablanka'da gerçekleşen bombalama olayı nedeniyle oluşan terörizm korkusu ile Fas'ı ziyaret eden turistlerin %85'ini oluşturan AB üyesi ülkelerde son yıllarda yaşanan ekonomik durgunluk nedeniyle 2003 yılında ülkeyi ziyaret eden yabancı turist sayısında beklenen rakama ulaşamamış, ancak 2004 yılında bir önceki yıla göre ülkeyi ziyaret eden turist sayısı %16 oranında artış kaydederek 5.28 milyon kişiye ulaşmıştır. Söz konusu rakamın %50'si yurtdışında yaşayan ve ülkelere tatil için gelen Faslılardan oluşmaktadır. Turizm geliri 2004 yılı ilk on ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre %8 oranında artarak 3.6 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılı ilk on aylık verilerine göre Fransa'dan gelen turist sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %27 oranında artarak 893 bine, İspanya'dan gelen turist sayısı %35 artarak 229 bine, İngiltere'den gelen turist sayısı ise %24 artarak 125 bine çıkmıştır. Otellerdeki doluluk oranı ise 2004 yılı ilk on ayında %44 olarak gerçekleşmiştir.

Royal Air Maroc Kasım 2003-Ekim 2004 döneminde yolcu sayısının %16 oranında artarak 3.7 milyon kişiye ulaştığını açıklamıştır.

Fas Hükümeti 2010 yılında ülkeyi ziyaret eden turist sayısını 10 milyon kişiye, turizm gelirlerini ise 9 milyar Dolar'a çıkarmayı planlamaktadır.

Bankacılık

Özel bankalarda %51 Fas ortaklığı zorunluluğu bulunmaktadır. Ülkede hizmet veren 14 özel banka faaliyet göstermektedir. Ülkenin en büyük ticari bankası olan Banque Commerciale du Maroc'un %32'lik bölümü Banco Central Hispano, Credito Italiano ve Credit Commercial de France tarafından kontrol edilmektedir.

Casablanca Menkul Kıymetler Borsası Johannesburg ve Kahire borsalarından sonra Afrika'daki üçüncü en büyük borsa konumundadır.

DIŞ TİCARET

İhracat 2004 yılı ilk on aylık verileri çerçevesinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yalnızca %2.8 oranında artarak 8.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Fosfat dahil hammadde ihracatı %29 oranında artarken, fosforik asit dahil yarı mamul ihracatı %23 oranında artmıştır. Gıda ihracatı %25 oranında düşüş kaydederken, tekstil ve hazır giyim ihracatı da azalmıştır. Ülke ihracatının en önemli kalemlerini fosfat, fosforik asit, tekstil, elektrikli ürünler ve narenciye oluşturmaktadır.

İthalat yılın ilk on ayında %13.5 oranında artarak 15.8 Milyar Dolar'a ulaşmıştır. Enerji ithalatı %21, gıda ithalatı %23, yarı mamul ithalatı ise %12 oranında artış kaydetmiştir. Fas'ın ithalatında tüketim malları birinci sırayı alırken, demir-çelik, kimyasallar, plastik, kağıdın yer aldığı yarı mamul ürünler ikinci sırayı, makina ve ekipmanları üçüncü sırayı almaktadır.

Fas ihracatının %75'ini AB üyesi ülkelere yapmakta ve ithalatının %60'nı söz konusu ülkelerden gerçekleştirmektedir. Fransa toplam ithalat ve ihracatın üçte biri ile Fas'ın en önemli ticaret ortağıdır. Fransa'yı takiben %10-12 ile İspanya ve %9 ile İngiltere yer almaktadır. Ayrıca Almanya, İtalya ve ABD, Fas'ın diğer önemli ticaret ortaklarıdır.

Dış Ticarete Engeller

Ülkede ticaretin önündeki en önemli engel kamu alımlarına yönelik belirsiz prosedürler, şeffaflık konusunda eksiklik ve taklit üretim olarak sıralanabilir.

Fas Gümrük İdaresi son bir kaç yıl içinde hantal yapısından kurtularak modern bir yapıya kavuşmuştur. Halihazırda gümrük vergileri %2.5 ila %35 arasında değişmektedir. İthalatta ayrıca %0 ila %20 arasında değişen bir KDV uygulaması mevcuttur.

İthalat için Gerekli Dokümanlar:

1. İthalat izin belgesi
2. Malı tedarik eden firmanın antetli kağıdına fatura örneği (proforma olabilir). Söz konusu faturada Fransızca olarak ürün tanımları, değerleri, ödemenin yapılacağı döviz cinsi, alıcı adresi yer almalıdır.
3. Fas'tan yurtdışına satıcı firmaya döviz transferinin gerçekleştirilebilmesini teminen bir belge
4. Gümrük İdaresinden gümrük beyannamesi

YATIRIM ORTAMI

Fas Hükümeti, ülkeye yabancı sermaye çekmek üzere yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik adımlar atmaktadır. 1995 tarihli Yatırım Kanunu'na göre yerel ve yabancı yatırımcı eşit haklara sahiptir. Söz konusu Kanuna göre yabancı yatırımcı tütün ve fosfat sektörleri dışında her sektöre yatırım yapabilmektedir. Kanunla birlikte hukuki uygulamalar çerçevesinde, bürokratik işlemler azaltılmıştır. Yurtdışına para transferi konusunda ise hiçbir kısıtlama bulunmayan Fas'ta asgari ücret 165 dolardır. Ülkedeki belli başlı yabancı yatırımcılar Goodyear, Procter & Gamble, Coca-Cola, Kraft Foods, Renault, Bouygues, Pechiney ve Hoechst olarak sıralanabilir.

2002 Ağustos ayından bu yana; Fas'ın farklı yörelerinin geliştirilmesi ve yatırımların teşviki amacıyla, şirket kuruluşlarında idari prosedürlerin sadeleştirilmesi görevini de üstlenen "Bölgesel Yatırım Merkezleri" hayata geçirilmiştir.

2003 yılı verilerine göre ülkedeki yabancı sermayenin ülkelere göre dağılımına bakıldığında İspanya birinci sırada yer alırken, bunu sırasıyla Fransa, ABD ve İngiltere takip etmektedir.

Ofis Kurma İşlemleri:

Ofis kurmak için Bölgesel Yatırım Ofislerine başvurulması gerekmektedir. Ofis kuruluşunda başvuru formu doldurulması, pasaport veya kimlik ve 16 Dolarlık bir ödeme ile başvurduktan sonra bir hafta içinde sertifika alınması gerekmektedir. Söz konusu sertifika alındıktan sonra Ticari Sicil'den bir kayıt belgesi, mali tablo ve sosyal sigortalar kurumu'na bir başvuru formu verildikten sonra ofis kurulabilmektedir.

TÜRKİYE – FAS TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Anlaşmalar

Anlaşma ve Protokoller		
Anlaşma Adı	İmza Tarihi	Yürürlüğe Giriş Tarihi
Ticaret Anlaşması	16.05.1972	05.09.1972
Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	20.06.1984	14.08.1984
Hava Ulaştırması anlaşması	24.09.1985	01.05.1989
Deniz Ulaştırması Anlaşması	26.03.1987	22.06.1987
Türkiye-Fas Hükümetler Arası Daimi Komisyon Kurulmasına Dair Anlaşma	12.07.1988	26.06.1989
Turizm İşbirliği Anlaşması	27.08.1992	23.02.1993
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	08.04.1997	04.05.2004
VII. Dönem KEK Toplantısı Tutanağı	24.10.2000	02.05.2001
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	07.04.2004	-
Türkiye-Fas Serbest Ticaret Anlaşması	07.04.2004	-

Kaynak : DTM

1999 yılından beri müzakereleri devam eden Türkiye-Fas Serbest Ticaret Anlaşması 7 Nisan 2004 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Ekim 2004'te TBMM'den geçen Anlaşma, Fas'ta Parlamento'nun üst kanadı olan Danışmanlar Meclisi ile Temsilciler Meclisi daha sonra ise Kralın Başkanlığındaki Bakanlar Konseyi ve Başbakan'ın başkanlığındaki Hükümet Konseyi'nden geçmiş olup, Kral'ın imzasından sonra Resmi Gazete'de yayınlanması beklenmektedir.

Serbest Ticaret Anlaşması kapsamında ürünler üç ayrı listede toplanmıştır. Birinci listede mermer ve traverten, çimento, petrol yağları ve gazlar, kimya sanayi mamulleri, eczacılık ürünleri, boyalar, parfümeri ve kozmetik ürünleri, plastik mamulleri, ahşap eşya, sabunlar, ipek hariç tekstil ve konfeksiyon ürünleri gibi ağırlıklı mamul maddeler bulunmaktadır. Birinci listede yer alan ürünler için Fas, STA yürürlüğe girer girmez %10'luk bir gümrük vergi indirimi yapacak ve yine takip eden 9 yıl boyunca, yıllık %10'luk indirimlerle, 9 yıl sonunda gümrük vergisi uygulamasını sona erdirecektir.

İkinci listede yer alan ürünler için ise, Fas ilk üç yıl %3'lük, geriye kalan 5 yıl boyunca %15'lik ve son 3 yıl %13'lük gümrük vergisi uygulayarak vergileri sıfırlayacaktır. Binek otomobilleri bu listede yer almaktadır.

Üçüncü listede gümrük vergisi indirimi kapsamı dışında kalan ürünler yer almaktadır. Bu listede kullanılmış giyim eşyaları, yarı römorklar için kullanılmış çekiciler, eşya taşımaya mahsus kullanılmış römorklar, 10 veya daha fazla insan veya eşya taşımaya mahsus kullanılmış motorlu taşıtlar, kullanılmış buzdolabı, çamaşır makinası, ocaklar gibi esas itibarıyla bazı kullanılmış eşyalar bulunmaktadır. Belirtilen indirimler, Fas'ın uygulamakta olduğu "En Çok Kayrılan Ülke" gümrük vergileri üzerinden yapılacaktır.

Ayrıca söz konusu listelerde belirtilen ürünler dışındaki Türk Menşeli sanayi ürünleri, Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte gümrük vergisinden muaf olarak Fas pazarına girebilecektir. Sünger taşı, feldispat, zımpara taşı, metal cevherleri, cüruf ve kül, organik kimyasal ürünler, gübreler, ipek, ipek ipliği ve mensucatı, sentetik veya suni filament demetleri, sentetik ve suni devamsız lifler, yapma çiçekler, 7001 ile 7005 pozisyonlarındaki camlar, inciler, kıymetli taşlar ve metaller, kuyumcu ve mücevheri eşya, kurşundan eşya, paketleme ve ambalaj makineleri, bulaşık yıkama makineleri, hububat ve baklagil işleme için makineler, televizyon alıcıları, kara taşıtlarının tekerlekleri ve bunların aksam ve parçaları, hava taşıtları ve bunların aksamı, gemi ve suda yüzen diğer taşıtlar, sanat eserleri, koleksiyonlar, antikalar bu kategoride bulunan ve Türkiye'nin ihracatı açısından dikkat çeken ürünlerin bazılarıdır.

Anlaşma eki listeler Fas'ın Armonize sistem kodlarına göre hazırlanmış olup bu nedenle Türkiye G.T.İ.P'lerinden farklılık göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye istatistikleri üzerinden yapılan tespitlere göre, ihracatımızın %30-35'lik bölümü Anlaşma'nın yürürlüğe girmesiyle muafiyetten yararlanacaktır.

Tarım ürünlerinde ise, tanınan tavizler sınırlı olmakla birlikte, taraflar iki ülke tarım ürünleri ticaretinin gelişimini ve çok taraflı ticaret müzakerelerinin sonuçlarını göz önünde bulundurarak, STA çerçevesinde oluşturulacak olan Ortak Komite bünyesinde birbirlerine daha ileri tavizler tanıma imkanlarını inceleyecektir.

Diğer taraftan AB-Fas arasında 1995 yılında imzalanmış olan Avrupa Akdeniz Ortaklık Anlaşması çerçevesinde, Fas hassasiyetlerine göre altı listede topladığı ürünlerin gümrük vergilerini en geç 2012 yılına kadar AB'ye karşı sıfırlayacaktır. Türkiye'nin ihracat potansiyelinin yüksek olduğu ürünlerin önemli bir kısmı için Fas AB'ye indirimleri 2003 yılında başlamıştır. Örneğin, tekstil ve konfeksiyon ürünleri %10'luk dilimler halinde indirilmeye başlanmıştır.

Dış Ticaret

Türkiye – Fas İkili Ticareti ('000 Dolar)				
	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1995	67,269	52,476	119,745	14,793
1996	52,290	82,116	134,406	-29,826
1997	51,905	52,597	104,502	-692
1998	99,427	46,896	146,323	52,531
1999	90,444	44,469	134,913	45,975
2000	70,413	71,466	141,879	-1,053
2001	98,149	38,194	136,343	59,955
2002	131,936	68,315	200,251	63,621
2003	179,603	76,989	256,592	102,614
2004	329,486	99,472	428,958	230,014

2004 yılında Türkiye'nin Fas'a ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %83.5 oranında artarak 179.6 milyon dolardan 329.5 milyon dolara çıkmıştır. Fas'tan 2004 yılı ithalatımız ise bir önceki yıla göre %29 oranında artarak 76.9 milyon dolardan 99.5 milyon dolara yükselmiştir.

2004 Yılı İtibariyle Türkiye'nin Fas'a İhracatında Başlıca Maddeler (Dolar)	
Demir Çelik	140,550,639
Otomotiv ve Yan Sanayi	30,520,036
Sentetik Suni Devamsız Lifler	29,070,633
Kazanlar Makinalar	19,869,631
Elektrikli Makinalar	17,975,086
Demir Çelik Eşya	13,563,178
Pamuk	11,461,428
Sentetik Suni Filamentler	7,070,536
Hububat ve un Müstahzarları	5,331,870
Özel Dokunmuş Mensucat	5,295,822
Diğer	48,777,283
Genel Toplam	329,486,142

2004 Yılı İtibariyle Türkiye'nin Fas'tan İthalatında Başlıca Maddeler (Dolar)	
Anorganik Kimyasallar	37,505,195
Demir Çelik	24,827,482
Elektrikli Makinalar	11,199,836
Örülmemiş Giyim Eşyası	9,835,532
Örme Giyim Eşyası	8,961,025
Kurşun ve kurşun ürünleri	1,575,507
Otomotiv ve Yan Sanayi	1,268,016
Şeker ve Şeker Ürünleri	1,245,585
Ayakkabılar	1,094,001
Kauçuk ve Kauçuk Ürünleri	814,183
Diğerleri	1,146,130
Genel Toplam	99,472,392

Kaynak : DİE

Fas'a ihracatımızda başlıca maddeler demir-çelik, otomotiv ve yan sanayi ürünleri, sentetik suni devamsız lifler, kazanlar, makinalar, elektrikli makinalar demir çelik eşya ve pamuk olurken, ithalatımızda ise anorganik kimyasallar, demir çelik, elektrikli makinalar, örülmemiş giyim eşyası, örme giyim eşyası ve kurşun, kurşun ürünleri başlıca maddeler olmuştur.

Müteahhitlik İlişkileri

Devam Etmekte Olan Projeler

Fas'ta müteahhit firmalarımız bugüne kadar toplam 464.4 milyon dolar değerinde 11 proje üstlenmiştir. Doğu İnşaat Asilah-Tanca Otoyolu'nun 30 km'lik bölümünün inşasını gerçekleştirmektedir. Projenin değeri 90 milyon dolardır. Söz konusu projenin bu yıl içinde tamamlanması beklenmektedir. Buna ilaveten Doğu İnşaat Setpat Çevreyolu'nun 16 km'lik bölümünün inşasını da üstlenmiştir. 25 Milyon dolar değerinde olan projenin tamamlanma süresi 24 aydır. Mak-Yol Firması ise Tetuan-Fnideq arasındaki 28.7 km'lik ve 88 milyon dolar değerindeki otoyol inşasını gerçekleştirmektedir. Son olarak Tekfen Firması, Ouedmel Limanı'na bağlanacak 76 milyon dolar değerindeki 13 km uzunluğundaki otoyol ihalesini kazanarak inşaata başlamış bulunmaktadır. Proje, yol üzerinde 2 köprü, 5 alt geçit, 3 araç geçidi ve 1 kavşak inşaatını kapsamaktadır. Enerji alanında ise Galkon firması, 400 KV'lık enerji nakil hattı ve transformatör merkezi inşasını üstlenmiştir. Son olarak Polat-Yol Yapı Firması yaklaşık 40 milyon dolar değerinde Nador-Taourirt ve 50 milyon dolar değerinde Tanca-Ras Rmel demiryolu inşası ihalelerini kazanmış bulunmaktadır.

Yatırımlar

Ramsey Yedek Parça San. Tic. A.Ş., Mayıs 1999 ayında Fas Ticaret, Sanayi ve Elsanatları Bakanlığı ile söz konusu firmanın ortak olduğu motosiklet montaj üretim projesine bazı teşvikler verilmesi konusunda anlaşma imzalamıştır. Montaj üretimi

için kurulan sınırlı sorumlu şirket, 200.000 Dolar sermayeli olup, Ramsey A.Ş. % 40 oranında hissedardır.

Yılmaz Makina Sanayi Ltd. Şirketi, Faslı SUNABEL şeker firmasıyla, 28 Eylül 2001 tarihinde bir anlaşma imzalamış, söz konusu anlaşma ile, Yılmaz Şirketi 1 milyon dolarlık toz ve küp şeker paketleme makinelerini SUNABEL şirketi için kurmayı kabul etmiştir. Projenin ilerleyen yıllarda 3.5 milyon dolar meblağa ulaşması beklenmektedir.

FAS'TA YERLEŞİK TÜRK FİRMALARI

Firma Adı	Sektör
Anatolia Import Export	Dış Ticaret
Bosphore Mobilia	Mobilya
Bugato	
Casa Buton	
Doğuş İnşaat A.Ş.	İnşaat
Galaxica Maroc	Tekstil
Galkon Maroc Succ.	Enerji
GAP International Sourcing	
Groupe Scolaire Med Al Fatih	
Hünkar S.A.R.L	Kozmetik/Temizlik ürünleri
Mak-Yol İnşaat	İnşaat
Matucal S.A.R.L	
N'ka Industrie S.A.R.L	
Öz-Ka Import-Export	Kozmetik/Temizlik ürünleri
Pergame S.A.R.L	
Poyraz S.A.R.L.	
Premium Chemicals Morocco	Kimyasal maddeler
Progress Vision	Dış Ticaret
Rimay	
Ser-Hat İnşaat	İnşaat
Siege Pilot Maroc S.A.R.L	
STE Courant Bleu	Plastik
Sultangaz S.A.R.L	Elektrikli ve gazlı ev aletleri üretimi
T.M.2R	Motosiklet ve yedek parçaları
Tekfen	İnşaat
Touba S.A.R.L.	
Ucfit	Temsilcilik ve bilgisayar programcılığı

Hava Ulaştırması

Fas Kraliyet Havayolları (Royal Air Maroc) Türkiye-Fas ikili Hava Ulaştırması çerçevesinde, kış tarife dönemlerinde haftada bir, yaz tarife dönemlerinde ise haftada iki kez olmak üzere Türkiye'ye yönelik sefer uygulamakta iken son dönemde bu seferlerini kaldırmıştır.

THY ise, 27 Mart 2005 tarihinden itibaren haftada karşılıklı iki sefer olmak üzere İstanbul-Casablanca seferlerine başlamış bulunmaktadır.

Deniz Ulaştırması

1987 yılında imzalanan Türkiye-Fas Deniz Ulaştırması Anlaşması çerçevesinde, Deniz Nakliyatı T.A.Ő. Genel Müdürlüğü ile Fas Milli Denizcilik Şirketi COMANAV arasında Amerika'dan Fas Limanlarına yönelik yüklerin Deniz Nakliyatı T.A.Ő. gemileri ile taşınması için bir Taşımacılık Anlaşması imzalanmış, ancak Türk tarafınca yapılan yazışmalara rağmen bir yük teklifi alınamamıştır.

Fas'a yapılan deniz taşımacılığı, halihazırda Deniz Nakliyatı T.A.Ő'nin gerek tramp olarak gerekse Akdeniz ve Kontinent gibi düzenli hatlarda çalışan gemileri, diğer Kuzey Afrika Limanlarında olduğu gibi Fas limanlarına da yeterli ve uygun miktarda yük çıktıkça uğrak yapmaktadırlar.

Diğer yandan, Fas ile, gemi inşa, bakım-onarım gemi sökümü, makina teçhizat konularında işbirliğine gidilebileceği değerlendirilmektedir.

Turizm

Türkiye ile Fas arasında 27 Ağustos 1992 tarihinde Rabat'ta imzalanan bir Turizm işbirliği Anlaşması mevcut olup, bu Anlaşma özetle;

- İki ÷lke arasında turistik ilişkilerin teşvik edilmesi,
- Turizm teşekkülleri arasında işbirliğinin sağlanması,
- İki ÷lke arasındaki seyahat formalitelerinin kolaylaştırılması,
- Turizm alanında bilgi deneyim ve dokümantasyon değişim gibi konuları içermektedir.

TURSAB ve merkezi Kazablanka'da olan İslam Ticareti Geliştirme Merkezi işbirliğince 15-18 Eylül 2005 tarihleri arasında İstanbul'da 1. İslam ÷lkeleri Turizm Fuarı'nı gerçekleştirecektir.

Öte yandan Fas'tan ÷lkemize yıllar itibarıyla gelen turist sayısı aşağıda yer almaktadır:

	2000	2001	2002	2003	2004
Gelen Turist (kişi)	11,635	11,788	12,643	13,722	15,387

Kaynak: DTM, Turizm Bakanlığı

TÜRKİYE – FAS EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNE DAİR İŞ KONSEYİ GÖRÜŐLERİ

- Fas'ın Türkiye ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle ticaretin yanısıra ÷lkedeki Türk yatırımlarını da teşvik edici bir rol oynaması beklenmektedir.

- Öncelikle elektronik, kimya / ilaç, yarımamul tekstil ürünleri, demir-çelik, çimento, tarımsal-gıda, makina, oto yan sanayi, inşaat malzemeleri gibi sektörler ülkede Türk firmaları için önemli ticaret imkanları sunmaktadır. Ayrıca, Fas'da önemli miktarda Libya ve Suudi sermayesi bulunmakta olup, bunların çok taraflı ortaklıklar bazında kullanılması mümkündür. Diğer taraftan Fas'ın Gabon, Sudan gibi bazı Afrika ülkeleri ile tercihli ticaret anlaşmaları bulunmaktadır ve Fas Eximbank'ı SMAEX bu ülkelere yönelik ihracatın % 75'ini sigortalamaktadır. Bu itibarla iki ülke arasında ticaretin yanısıra sınıai işbirliğinin de teşvik edilmesinde yarar görülmektedir.

Bu çerçevede, Türk firmalarının Faslı firmalar ile kuracakları ortaklıklar sayesinde bu imkandan da yararlanmaları sözkonusudur. Bu tür ortaklıklar aynı zamanda Türk firmalarına pazarı yerinde izleme ve böylece Fransız, İtalyan, İspanyol ve Portekizli firmalar ile daha rahat rekabet edebilme imkanı verecektir.

- Fas'da halihazırda toplu konut projeleri ve Kazablanka metro projesi Türk taahhüt firmaları açısından önem arzedecek fırsatlardır. Fas'ta taahhüt alanında karlı bir diğer konu da çok teşvik sağlanması nedeniyle turizm projeleridir. Fas'da devlet projelerinden çok, özel yatırımlar ve imtiyaz projeleri firmalar açısından fırsatlar sunmaktadır. Özellikle şehirlerin su, elektrik dağıtım, çöp yönetim konularının özelleştirilmesi yönünde ihaleler açılmaktadır.
- İki ülke arasında doğrudan deniz taşımacılığının olmaması navlun fiyatlarını ve sevkiyat süresini yukarı çekmektedir. Bu çerçevede, doğrudan deniz hattının kurulması yolunda girişimde bulunulmasının ticaret hacmini arttırıcı bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Öte yandan Fas ile gemi inşaa, bakım onarım gemi sökümü, makina techizat konularında işbirliği firmalarımız için iyi bir fırsattır.
- STA'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte işlem hacminin artacağı düşüncesiyle iki ülke arasında doğrudan bankacılık ilişkilerinin tesisi ve bir banka şubesinin kurulmasında yarar görülmektedir.
- Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasının da biran önce yürürlüğe girmesi ikili ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yolunda hukuki altyapının tamamlanması açısından büyük önem arz etmektedir.

TOBB Plaza Talatpaşa cad. No:3 Kat:5 34394 Gültepe Levent İstanbul
Telefon: 0 212 339 50 00 (pbx) Faks: 0 212 270 30 92
0 212 270 41 90 (pbx)
E-mail: info@deik.org.tr Web: www.deik.org.tr